

QUADERNS BLAUS

DIRIGITS PER

MARIUS AGUILAR i CARLES SOLDEVILA

LA NOSTRA GENT

SANTIAGO RUSIÑOL

BARCELONA
LLIBRERIA CATALONIA
PLACA CATALUNYA, 17

LA NOSTRA GENT

QUADERNS BLAUS

DIRIGITS PER

Marius Aguilar i Carles Soldevila

LA NOSTRA GENT

**SANTIAGO
RUSIÑOL**

per

CARLES CAPDEVILA

(II EDICIÓ)

LLIBRERIA CATALONIA

PLAÇA CATALUNYA, 17

BARCELONA

ÉS PROPIETAT

SANTIAGO RUSIÑOL

Per a començar

Quan ara fa pocs mesos un amic va demanar-li amb al·solemnitat d'una entrevista en regla, algunes de les dades que ens han servit per completar aquesta biografia, En Rusiñol va fer el posat de l'home a qui es recorda el compliment d'alguna d'aquelles petites obligacions enutjoses que imposa la ciutadania. En proposar-li el programa de preguntes obligat en tals casos, va adonar-se que encara mai ningú no li havia demanat, quants anys tenia, on va néixer, quan va començar a pintar, quina fou la seva primera obra literària i totes aquelles indiscrecions amb que els professionals de la entrevista acostumen escometre les seves víctimes. No se li havia acudit mai que algú pogués ficar-se-li a casa llapis en mà per demanar-li la vida, exigint-li aquest tribut que la popularitat s'havia distret de cobrar-li.

Encara que sembli estrany, fins ara enlloc podria trobar-se un recull de dades referents a la seva vida i a la seva obra.

I no obstant es pot dir que En Rusiñol presidí tot el moviment artístic català del pas d'un segle a l'altre. Durant aquells vint anys el seu nom fou el símbol d'aquell trasbals que es batejà amb el nom de modernisme, cosa que ben bé, ben bé, ningú no sabia què era ni on anava, però que provocà personalitats tan decisives i tan fortes com un Mara-

gall i un Nonell. Ell amb En Casas, fou l'introduïdor de l'impressionisme, del simbolisme literari i del reialme sentimental i decadent dels Goucourts, de l'humorisme de l'agredolç, de la bohemia de Montmartre, de la poesia de cabaret i absenta, de la facècia de taller elevada a la categoria de festa d'art i del Greco. La intensitat de la seva vida només és comparable a la seva fecunditat productora. Viatja, pinta, escriu llibres, estrena drames i comèdies, organitza certàmens literaris refinats al marge del moviment florallesc i oficial del renaixement, té èxits sorollosos al teatre i als salons de pintura; congrega públics selectíssims a la sala de l'Ateneu; arma sales, crea un museu que és una glòria per a Catalunya, llença al món un poblet que dorm, tot blanc i humil a la platja ponentina; és morfinoman i beu i fuma enormement; deixa un ronyó a la cubeta d'una clínica i es carrega un artrisme que encara li dura, que de tant en tant encara l'enravana, però que ara ni mai no l'ha fet desdir de res.

En Rusiñol, que ha estat un dels agitadors espirituals més singulars de Catalunya, l'únic que no ha fet mai ha estat política activa. D'això s'ha estimat més ésser-ne espectador i comentarista satíric. Aquesta actitud apolítica, ha estat el seu fort i la seva contra. Perquè si, per una banda li ha permès d'investir qualsevol tema sense altra limitació que el de la seva generositat cordial, de l'altra el seu escepticisme, per sociable que hagi estat, molt sovint l'ha allunyat dels moviments sentimentals col·lectius. Ell, però, no se n'ha dolgut mai, perquè s'ha estimat molt més la lliure iniciativa individual que la disciplina de qualsevol organització.

Els primers anys a casa l'avi.—La rehabilitació del senyor Esteve

En Rusiñol, que es diu Prats de segon nom i Jaume o Santiago, que es posa ell i Tiago que li deien els amics, va néixer l'any 1861, al primer pis del número 37 del carrer de la Princesa on el seu avi tenia el despatx de la fàbrica. De tots els seus germans, ell fou l'únic que visqué sempre al costat de l'avi, que li va fer de pare en quedar orfe essent encara un noi. L'homenatge més commovedor que En Rusiñol ha dedicat al seu ascendent és *L'auca del senyor Esteve*, l'obra cabdal de la seva producció escènica i literària. La figura del fundador de la dinastia dels Esteves que comença amb un vetes-i-fils de ribera i acaba amb un artista, la imatge del creador de la massissa i imponent «Puntual» és pastada amb els records infantils de l'autor i ennoblida per l'emoció que sent el nét en evocar-la.

Parlant d'aquest personatge tant profundament barceloní, En Rusiñol deia: — Me l'han fet malbé; el senyor Esteve que pinteu no és pas el meu. Me li han posat unes ulleres que no portava i una levita que no duia; li pengen uns escapularis que no exhibia i el muden amb un barret de copa que no li agradava; l'armen amb una escopeta de sometent que no es la seva; perquè ell, el meu senyor Esteve, en

comptes d'escopeta va tenir un fusell lliberal. Ara me'l pinten fent-ne una caricatura de lector del *Brusi*, d'avar i sometentista; això és estrafer-li la indumentària, el cos i l'ànima. El tipus del senyor Esteve de *L'auca* el vaig escriure pensant en l'avi que era home pràctic, de molt «debe» i de molt «haber», de molta lletra i de molta factura, bon pagador

«BELLO PAÍS DEBE SER»

—Enric... hi ha molt suc!
—Bé, no t'espantis... Al capdavant del suc hi trobarem el tall.

(*L'Esquella de la Torratxa*, 11 març 1910)

i bon cobrador, però lliberal. La fàbrica, la nostra fàbrica la tenia a Manlleu; un dia els carlins hi van calar foc; quan l'avi es veié la fàbrica, «La Puntual» cremada, va agafar un fusell i es tirà a la muntanya, a la muntanya lliberal, i com que els carlins li devien una lletra, els la va anar cobrant fins arribar a capità. Després va refer la fàbrica, i «La Puntual» continuà i ell se l'estimava més que totes les coses; però com que perquè «La Puntual» marxés calia ordre, ell volia ordre, però això sí, amb llibertat», perquè encara que fos conservador, primer que tot era lliberal.

A casa l'avi, doncs, va créixer i educar-se el futur autor de la comèdia de l'avi. Segons conta ell mateix en *Rccords d'estudi*, el primer col·legi a que assistí era una d'aquelles velles cases del carrer de la Barra de Ferro, que tenia una portalada tan ampla que els carros s'hi ficaven per girar de

direcció, i hi descarregaven bales de cotó i bótes que els homes feien rodolar cap a un magatzem tenebrós. «A l'estudi hi pujàvem, diu, per una escaleta negra, fosca, humida i esquifida com l'escala d'un campanar, des d'on el nas s'enterrava de totes les intimitats de la cuina i de l'olor de tots els fregits i sofregits que pujaven d'un celobert sense cel i amb vistes a un pou fons i negre com una gola de llop.»

En sortir, a les sis de la tarda, els deixebles del senyor Quim, se'n anaven cap a Santa Maria «allí ajuntàvem, escriu En Rusiñol, els nostres crits als xiscles de les orenetes i als repics de les campanes, i com un vol de pardals travessàvem el Born i corriem, corriem fins als glacis, llavors plens de runa i de molsa i de pedretes calcinades.» I allí s'entaulaven les grans pedrades, esport predilecte dels escolars de l'època. De vegades la colla s'arribava fins a la Barceloneta, i En Rusiñol era dels primers d'empendre l'aventurada excursió cap als perillosos dominis de l'hòstia.

Durant el període revolucionari, quan sovintejaven les alarmes i els trets pels carrers, l'avi el deixava campar pel barri amb altres xicots perquè deia que escoltant i veient la gent i sentint

En Rusiñol en el seu tamboret de la «Libreria Española»

(*L'Esquella de la Torratxa*, 26 octubre 1917)

espetegar els trets es feia home. En canvi no el va deixar anar mai a dibuixar a Llotja ni a cap acadèmia, perquè allò ja anava contra l'esperit de «La Puntual», de manera que En Rusiñol per a satisfer l'afició a dibuixar i a pintar, va haver de sacrificar hores de repòs i d'esbarjo, ja que no les podia treure de la feina perquè allí el primer de tot era el despatx. L'avi bé prou veia l'afició i els avenços artístics del seu nét, però no s'enternia; la idea que aquella afició pogués convertir-se en una professió l'esgarriava. «La Puntual» era incompatible amb aquelles cabòries i hauria passat per tot abans de consentir que el nét li sortís artista.

L'avi mantingué la seva intransigència amb tanta autoritat, que En Rusiñol no pogué anar per les seves, pintar amb tranquil·litat i llegir i escriure a la cara de tothom altres papers que no fossin factures, fins que el seu avi se n'anà d'aquest món.

Els ferros i el primer «Cau Ferrat»

Durant aquest temps de subjecció a la feina d'escriptori, En Rusiñol havia anat a classe de nits a can Moragas i després al Centre d'Aquarel·listes del que fou un dels fundadors. A l'any 1882, amb motiu d'un concurs organitzat al local del Foment, amb el propòsit de fomentar l'art decoratiu, En Rusiñol hi va concorre amb una col·lecció de dibuixos de ferros forjats catalans. En aquesta sèrie hi havia una transcripció del famós picaportes de la casa de l'Ardiaca, avui Arxiu municipal. D'aquest concurs, el Foment n'edità un volum amb el títol de *Album de detalles artísticos y plásticos-decorativos de la Edad media catalana*, en el qual es troben la majoria de les aportacions que figuraven en el concurs.

En Rusiñol tenia vint-i-un anys i aquesta degué ésser la primera exposició a que concorregué. Ens és impossible d'esbrinar l'eficàcia pràctica i immediata d'aquest concurs; però és evident que determinà el col·leccionista que més tard havia de créar el Museu del «Cau Ferrat» on hi ha la primera col·lecció de ferros forjats de la península i una de les més riques del món.

ESTRENA DE LA
SETMANA

«Els Despatriats»

(L'Esquella de la
Torràtxa, 3 maig
1921)

La convivència amb la Barcelona antiga del barri de ribera estimulà la sensibilitat de l'artista i la seva imaginació dòcil a totes les suggestions, li féu néixer el gust per l'arqueologia. La recerca dels models més típics i afinats dels ferros medievals, estudiats i transcrits amb l'entusiasme d'una passió nova, li féu descobrir la bellesa d'aquelles obres perdudes entre la indiferència de la gent, i com més se les mirava, més sentia créixer el desig de salvar aquelles joies venerables i commovedores sota el rovell secular; al desinterès artístic s'hi barrejava el goig de poder-les tenir a tothora pel gust d'acariciar-les amb la vista i palpar l'aspre vellut que les cobreix. Aviat aquest anhel es convertí en realitat; poc temps després del concurs, tenia en poder seu la majoria dels models dels seus dibuixos. Un dels que primer va adquirir fou el de la casa de l'Ardiaca, del qual segons sembla se'n farà una reproducció exacta per a col·locar-la al lloc que ocupava l'original que avui hi ha al «Cau». Amb aquestes adquisicions quedava començada la col·lecció que és de les coses que En Rusiñol s'estima més. De moment tingué aquelles peces a casa seva; després les traslladà, acompanyades d'altres exemplars nous, al taller que amb En Clarassó tenien al carrer de Muntaner, que per ésser l'arca on es guardaven aquelles relíquies d'art, fou batejat amb el nom de «Cau Ferrat».

El pintor en funcions

Jardí de Girona

El pintor

La dèria dels ferros, no el distreia de la pintura. Es pot dir que En Rusiñol s'ha passat la vida pintant, perquè avui que gairebé no escriu; encara pinta amb el mateix delit que quan tenia vint anys. Pintar ha estat la seva veritable professió, la seva literatura, les seves aficions arqueològiques; tot el que ha fet en aquest món, que ha estat molt, ha sortit i ha girat al volt del seu temperament de pintor.

Allunyat de l'ensenyança artística oficial, sempre va mantenir la independència de criteri, compatible amb els vells. La trencadissa va venir més tard d'una manera natural i no per simple afany de fer víctimes.

Els seus començos no foren pas gens fàcils; van haver de passar alguns anys perquè la gent i la crítica s'adonés que se les havia amb un artista. «La primera exposició, deia, la vaig fer a can Parés i allí també vaig vendre el primer quadre. Vaig començar exposant amb En Casas i En Clarassó i encara ho anem fent

(L'Esquella de la Torratxa, 27 abril 1917)

Jardí d'Aranjuez

Marit i muller a l'any 1887

cada any. Ho fem modestament, fredament com si celebressim un aniversari, ben diferent de la primera vegada que ho vàrem fer amb tota solemnitat: inauguració oficial i assistència de les autoritats. La inauguració, però, fou simulada. Els encarregats de representar l'element oficial foren l'Ixart, En Frederic Rahola i En Llanas, que representaren magníficament els seus papers pronunciant els discursos del cas i fent la mímica que les circumstàncies exigien per a celebrar com calia els mèrits de cada tela. En Llanas, feia d'autoritat militar i com que duia una pistola, va engegar uns quants trets per fer les salves d'ordenança. De vendre, no venguérem res. Però no ens venia de nou, perquè cap de nosaltres no feia diners ni per pintura. Si ens n'haguéssim hagut de refiar per viure, ens n'hauríem vist un embull. Però nosaltres seguíem treballant, perquè fet i fet era el que ens provava més que tot. Això, no obstant, no ens feia renegar dels vells, sinó que els estimàvem i els reconeixíem tot el que valien, especialment a En Vayreda, que aleshores era un dels pintors de més fama. Feiem pintura sense intriga, art sense capelleta i lluitàvem amb quadros que és l'eina amb que han de lluitar els pintors».

El primer viatge

Aquesta exposició devia celebrar-se, a l'any 1884, i per aquella època aproximadament emprengué el primer viatge important de la seva vida en el qual havia de recollir materials preciosos per la seva futura obra literària i artística.

Aquest viatge famós fou la volta a Catalunya en carro. Amb aquella gesta ell i En Casas bateren un record que difícilment ningú no superarà. L'evocació d'aquest primer viatge il·luminà la cara del pintor; ell mateix confessa que després dels anys de París, aquesta excursió és el record més grat de la seva vida d'artista.

El carro era un carro de la fàbrica, i el que el manava era un carreter de la casa, home trempat i caçador excel·lent, tan bo per treure el carro del pedregal, si alguna vegada s'hi ficava, com per encertar al vol les guatlles i perdius que s'alçaven pels camps i els boscos del camí.

En Rusiñol conta aquest viatge amb una voluptuositat i amb un entenedriment juvenil:

— No teníem rellotge ni calendari — diu — no volíem arribar als pobles amb pressa, ni deixar-los amb recança. Seguïem carretera enllà deturant-nos on ens semblava, fent nit a l'hostal de més platxèria, carregant vi a la taverna més honrada, vigilant el cel, que era la única cosa que ens donava neguit, i contemplant els camps i les muntanyes i els rius, que

era el que més ens enamorava. Un matí arribàrem a Montserrat, en dia de romiatge, i ens vàrem fer romeus, cantant el «ruja el infierno» tantes vegades com va convenir. Un altre dia entràrem a Reus i anàrem al teatre, vestits de carreters. Vàrem comprar una llotja. Com que la tiple no ens agradava, picàrem amb les vares per demostrar que érem uns pagesos de bon paladar. L'acomodador va pujar i ens digué:

- Qui són vostès?
- Carreters, però ara som espectadors.
- El bitllet de la llotja, volen fer el favor?
- Aquí el té.

Treièrem la cartera lligada amb un cordill i li ensenyàrem el bitllet de la llotja tot deixant-li veure els bitllets d'altra mena que hi portàvem. L'home acotà el cap i ens deixà tranquils. Al cap d'un quart pujava un inspector de policia:

- Qui són vostès?
- Carreters.
- D'on vénen?
- De la carretera.
- On van?
- A la carretera, que és el nostre ofici.
- I les cèdules?
- Aquí les té, si és servit.

L'inspector, veient que tot estava en regla es retirà i nosaltres continuàrem a la llotja mirant l'espectacle, picant amb la vara quan la tiple no complia. Al cap de poca estona el teatre estava més per nosaltres que per l'escenari. A l'entreacte truca un altre personatge. Era l'alcalde de Reus.

- Però, vostès, qui són? — ens pregunta.
- Ja ho havem dit: carreters.
- Està bé, ja ho crec, però els prego que no facin soroll;

no aplaudeixin si no els agrada, però no piquin amb les vares. Aquí de broma no en facin més.

Abans d'acabar la representació sortírem perquè no ens acompanyessin a la fonda en manifestació.

A Berga vàren trobar un prestidigitador que anunciava una gran vetllada a l'únic teatre públic de la vil·la. Aquest teatre, que es deia teatre «Quevedo», era a l'interior del cafè del Negre. Era un dels locals més pintorescos de Catalunya. Per entrar-hi, calia travesar tot el cafè i un pati amb una petita cascada de palets; a l'estiu unes parres que pujaven dels quatre angles hi feien una ombra moradenca que us encomanava una nyonya inefable. El bon prestidigitador, amb el que es vàrem fer amics, desconfiava de l'èxit econòmic de la representació. En Rusiñol i el seu company li van comprar la funció per quaranta

cinc duros, que era la suma màxima que podia donar la taquilla. Un cop empresaris, vàrem organitzar la propaganda. El pobres programes de mà amb el retrat del prestidigitador amb medalla i perilla que circulaven temorencs per les taules del cafè, les tendes i les tavernes, foren reforçats amb una crida eloqüent del nunci redactada per En Rusiñol, i un gran cartell dibuixat d'En Casas. La propaganda es va fer a l'americana. El nunci convocava el veïnat amb un recargolat toc de trompeta, etzivava el discurs i la comitiva formada pel prestidigitador i els empresaris, seguits del car-

Ex-libris d'En Rusiñol

tellàs i uns quants músics, escampava una joiosa alarma a Berga. El pobre prestidigitador, que no s'havia vist mai anunciat d'una manera tan estrepitosa i tan comprometedora, estava avergonyit. L'home tenia un concepte modestíssim de les seves habilitats i temia que tot aquell daltabaix de propaganda no es girés contra d'ell.

Al vespre, En Casas s'instal·là a la porta a vigilar el negoci. Ell mateix prenia les entrades. La porta principal era prou estreta perquè assegut en una cadira l'obturés completament només posant un peu a la paret. Prenia l'entrada, treia el peu i l'espectador amb la seva família entrava al local. El control portat d'aquesta manera fou rigorosíssim; l'entrada un ple, la representació un èxit; el prestidigitador ovacionat i eternit, i els empresaris encantats d'un negoci que els havia deixat tres o quatre pessetes de benefici, líquid. L'anecdolari d'aquest viatge en carro seria interminable. La imaginació de l'època encara el feia més llegendari; fins es va dir que els dos excursionistes en un mercat de Vich i de Figueres o de Tàrraga, havien arribat a vendre duros a quatre pessetes. Això no és cert. En Rusiñol assegura que no varen fer mai una cosa tan desmoralitzadora. Els preus del mercat, sigui el que sigui, són cosa sagrada. Ho són tant, que una vegada, i això sí que és veritat, varen estimar-se més perdre la mercaderia que vendre sota preu.

El fet va passar a Olot. Varen comprar tota la parada que uns terrissaires tenien al firal. Ell i En Casas es posaren a vendre.

Una dona preguntava:

— Quant aquesta olla?

— Dos rals.

— Quaranta cèntims.

— De primer la trencarem, mestressal

I rebotien l'olla per terra. Se'ls acostava una altra compradora.

— Aquests plats a quant?

— A tant la dotzena.

I la dona deia a la que l'acompanyava.

— Poc són gens cars.

— I que han d'ésser cars! Si són regalats, si ens estem arruinant. Si el que hauríem de fer seria trencar-los.

I encara no ho acabaven de dir, que venia una trencadissa que feia esborronar. Al cap d'una hora, mig Olot feia rotllo davant de la parada d'aquells terrissaires que no deixaven cap plat ni olla sencers del bé de Déu que n'havien estès sota els arbres del firal.

I així, entre bromes i veres recorregueren tots els indrets de Catalunya, recollint la poesia abandonada per les places amb porxos, els carrerons i les esglésietes arraulides en els recons dels pobles; respirant el baf de bot i de garrofa dels hostals de taules llargues amb mosques i porró blau i de les fondes d'estil isabelí, anotant tot un mostruari de sensacions i adquirint ferros vells i altres petites joies que es migraven en les parets balbes de les cases velles o en la quietud de les golfes. *L'Alegria que passa* nasqué d'aquest viatge. A Alps es trobaren amb una *roulotte* de saltimbanquis amb els quals es varen fer molt amics. El tracte amb aquella bona gent que anaven carretera enllà, desensopint momentàniament els pobles, tot deixant darrera d'ells una alegria efímera i melangiosa, li suggerí la idea de la seva obra més poètica i més humana; la més patètica, la més aguda d'observació i de sentit, la més directa de totes les que ha escrit, digna parella de *L'Auca del senyor Esteve*.

L'estada a París

L'atracció de París gravitava d'una manera irresistible en la imaginació de la joventut catalana d'aleshores. En Rusiñol frisava per tastar el París dels pintors rebels i dels literats del moment.

Deixem-la explicar a ell mateix, aquesta fecunda i pintoresca etapa de la seva vida:

«Tenia vint-i-sis anys — diu — i en feia un i mig que era casat quan vaig marxar a París, disposat a fer una mica de bohèmia abans que se m'acabés la primera joventut i hagués de sentar el cap com un marit entenimentat i seriós. El primer que vaig fer en arribar fou instal·lar-me en un hotel al peu de Montmartre, que es deia «Hotel Clichy». La portera d'aquella casa, era el tipus de portera parisenca autèntica. Nosaltres no volíem que es fiqués en la nostra vida privada, però ella s'entossudia talment a vetllar per la moral i a fer-nos de mare, que ens esquivava totes les visites que li semblaven perilloses per la nostra salut i per la nostra conducta, especialment si les visites eren de noies alegres. Hi vaig viure poc, naturalment...

«Per aquell temps — que devia ésser l'any 1887, — ens reuníem amb l'Utrillo, En Clarassó, i En Canudes, gravador barceloní, i en vista que l'estada a l'hotel no ens convenia

decidírem llogar una caseta al carrer de Lorient on visquérem quasi un any. Com que a París hi érem per estudiar i treballar, ens vàrem fer alumnes de l'Acadèmia Gervec on anaven a corregir Puvis de Chavannes i Carrière».

Començava aquella vida de bohèmia que Murger de primer i després Zola amb *L'œuvre* havien posat de moda. De la colla, En Rusiñol era el que la podia gaudir amb tot l'aparell literari que requereix. Pels altres, que anaven molt més curts de diners, la cosa es presentava amb tot el clarobscur de rialles i de limitacions, d'esperances i d'amargs desfalliments que a la realitat comporta una situació tan pintoresca. En Canudes, posem per cas, guanyava cent francs al més; En Rusiñol diu que fou el bohemí més econòmic que ha conegut en tota la vida. Tuberculós desnonat, En Rusiñol se l'endugué a Sitges, on morí al cap de sis mesos. En mig de tants contratemps, encara havia pogut estalviar. Quan va morir, sense un parent que es preocupés dels seus ossos, perquè no li quedava ningú de família al món, a la Caixa d'estalvis li van trobar cent pessetes i una cadeneta d'or que avui encara porta la senyora d'En Rusiñol. En Canudes havia nascut a casa d'un tossinaire del carrer del Carme, però ell deia que era fill d'un fabricant de mongetes cuites; era el tipus del bohemí sentimental, que es defensa de la seva desolació rient-se de l'adversitat que n'hi fa cent per un diner per apagar-li la rialla. Es podrien contar moltes coses d'aquest home que tenia la tristesa tan alegre. En Rusiñol ha recollit moltes frases d'ell i les ha escampades pels seus llibres i comèdies i no se'n amaga; ans al contrari, cada vegada que ho explica és com un homenatge de tendra cordialitat al seu desventurat company d'aquelles hores de joventut.

Per aquell temps, l'Utrillo, s'entusiasmà amb les ombres

xinesques, i ell i En Pere Romeu, el cèlebre taverner dels «Quatre Gats» barcelonins, es van deixar engatussar per un capitalista francès d'aquells que tenen tanta de terra a l'Havana, i els donà entenedent d'anar a fer putxinel·lis als Estats Units combinats amb les ombres. Varen passar-hi dos anys, i al capdavant els dos catalans es veieren obligats a fer engarjolar el «capitalista». La cosa, tanmateix, es veu que no devia anar gaire llatina.

De l'estada a aquella casa, En Rusiñol n'ha deixat una descripció animada i pintoresca en el llibre *Fulls de la vida*, en la qual es detalla amb estil arcaïtzant el tarannà i els mèrits de cada un dels membres d'aquella comunitat artística, i s'estableixen les obligacions casolanes que han de complir cada un d'ells per mantenir l'ordre i defensar-se dels elements en aquelles altures. Per la data que encapçala aquestes divertides ordinacions, la comunitat artística-catalana ocupava aquell refugi per l'any 1889.

Quan l'Utrillo marxà a la conquesta del reialme de les ombres xinesques als Estats Units per fer-hi triomfar el nostre Titella, En Rusiñol anà a viure al «Moulin de la Galette» amb En Canudes i En Casas. Vivien al costat mateix del cèlebre ball del molí, que com en deia en un dels seus articles, no solament era el sentinella del barri, sinó el sentinella del món.

En aquest article, que és el primer de la sèrie que en aquella època publicà a *La Vanguardia*, amb el títol comú «Desde el molino», deia: «A l'un costat de la casa tot era quietud. Només hi havia una barraca, amb una vedella malalta, un metge i un ordenança, als quals cada dia anava a buscar un cotxe especial per vacunar a domicili. De dia la barraca quedava deserta; al vespre tornava la vedella trista

Zaira:

De terres enlla

Portem la tristesa

La portem pel mar

Per deixar la guerra.

Per tot aquest passem

Passem ben sapressa

Per no encaminar-nos.

El mal de la terra

El mal de l'amor

En el mal que s'arrela

ny deixa i n'el cor.

Angoransa eterna

Tan si plorarem com si patirem

Hem de fer riure

Hem de cantar per viure

Santiago Rusiñol

i malalta acompanyada del metge i de l'ordenança, que la vetllaven i l'atenien com a una vella sense família.»

A l'altre costat, però, tot era bullici. Era la gran sala del ball, fundat l'any 1790, on es ballava desesperadament cada diumenge i els dies d'entremig. La casa a més a més d'aquests atractius, tenia un jardinet, que segons diu En Rusiñol, tenia el poder de servir de cementiri a qualsevol planta que cometès la temeritat de brotar en el seu mortífer domini. Les acàcies tenien la pal·lidesa de la mort pintada en les poques fulles que podien sostenir; l'eura queia, desmaiada i llarga, paret avall, com si els dits se li haguessin tornat balbs; les plantes enfiladisses s'arrossegaven sense esma de redreçar-se i pujar; l'humitat d'aquell recó destenyia les poques flors que provaven de sortir; la parra es moria tot dubtant si donar fruit o acontentar-se amb el pàmpols esclarissats, i totes les plantes, trepitjades per la neu a l'hivern i per les petjades humanes a l'estiu, es migraven i morien en aquell jardinet regat amb cervesa.

A la primavera aquell pati era lloc de reunió i d'esbarjo. Tot esperava immòbil aquest moment venturós. Els cavallets de fusta amb el seu galop, esperaven fent la sardana l'hora de voltar; l'orgue central dormia, i no més de tant en tant li treien el sutge dels pulmons perquè no perdés la veu; les armes del tir, la bàscula, els putxinel·lis, els trapecis, els becs de gas amb globus blancs, que són la coqueteria democràtica d'aquella època tot estava a punt per posar-se en joc i entrar en funció. Fins el trist mussol, solitari dintre la gran gàbia, feia de guàrdia abandonat a les seves contínues reflexions. L'atractiu del molí és la seva història, deia En Rusiñol; són els sis segles que es capdellen, que viuen i palpiten en els braços esparracats del molí, sis segles de glo-

riosa tradició artística. Aquest encís i aquest vague anhel de glòria era el que animava tots els tallers de Montmartre; les ales del molí ajudaven a volar l'esperit i la imaginació de la legió d'inquiets i de somniadors que tenia establert el campament a l'ombra del molí simbòlic i llegendari.

Aquest període fou d'una activitat intensíssima. En Rusiñol confessa que tots treballaven molt. Havien fet amistat amb la gent més interessant de París. Tenien un harmòniom vell, i pel seu teclat groc hi havien passat les mans de l'Enric Satie. En Rusiñol conta que Satie era un home molt estrany, que ja en aquell temps la gent entesa deia que feia coses que estaven molt bé. En aquell harmòniom asmàtic improvisà una «missa dels pobres» que feia esborronar. El pobre instrument sota els dits de l'artista treia uns sons desconeguts, tan tendres i patètics que ell mateix plorava d'alegria de sentir-se cantar amb aquelles veus, que li sortien per un voler de Déu de les seves entranyes destrocades.

Per aquell taller hi passà molta gent important. En Willelte, En Forain, En Marx, En Vernet, l'Aristides Bruant, el famós cançonetista i taverner del *chat noire*, amic dels catalans de la casa, tots parroquians del sorrut taverner, que rebia la parroquia amb reganys i com si li anessin a fer nosa.

Una de les distraccions més emocionants i per desgràcia massa freqüents per la comunitat, foren els amors tumultuosos d'una parisenca i un català amic de la casa. Pel que toca a tenir raons i barallar-se, la parella era única. No passava dia sense un daltabaix, en el que solament no jugaven els insults i les paraules, sinó que les mans no es quedaven pas en vaga... Era una persecució contínua de l'un

contra l'altre; s'havien viciat als cops i a l'escàndol, i els pobres no sabien estimar-se d'altra manera. Un dia la senyora, no sabent què fer més ja, engegà dos trets, que varen tenir prou enteniment per no tocar el nostre compatrici. D'aquells amors tan agitats n'ha quedat un dibuix d'«ella» fet per «ell», que En Rusiñol guarda al «Cau Ferrat» amb una dedicatòria que diu: «Record de la guerra dels set anys».

El retaule dels barbuts
(L'Esquella de la Torratxa, 7 maig 1915)

Una tarda En Rusiñol va conèixer En Zuloaga en un cafè; es varen fer tan amics, que decidiren anar a viure junts. Abandonaren els carrers costaruts de Montmartre, on el pintor català havia viscut quatre anys, i anaren a instal·lar-se a la illa pe Sant Lluís, darrera mateix de l'Acadèmia.

La nova estada, on havia de passar tres anys, era el pis confortablement amoblat, que la vídua d'un notari els venqué per pocs diners. Mort en Canudes i escampats els que fins aleshores havien estat companys de bohèmia d'En Rusiñol, En Zuloaga fou el seu inseparable. La troballa d'aquell pis atapeït de mobles de tota mena, de cortinatges i coses inútils, situà als dos artistes en un ambient adorablement burgès. En Rusiñol, en contemplar aquella magnificència inesperada exclamà: «Qui ens ho havia de dir que en aquestes illes hom hi pugui trobar cases d'aquelles que només es poden veure per dintre a les comèdies de Dumas! Pagant un modest lloguer un hom podia viure com uns «traviatos», o

uns *Frou-frous*, o com el mateix *Maître des forges*.» A la casa hi havia de tot; des de la bateria de cuina més completa i refinada, fins al majestuós piano de família. El pinyol d'aquell bé de Déu era el bany, muntat amb tal profusió d'aixetes misterioses i complicades canalitzacions, que En Rusiñol va contraure un horror invencible als banys i a les banyeres. La casa estava situada entre els braços del Sena; Notre Dame al davant, amb les dues torres vigilants; a un costat el Panteon i a l'altre l'Hotel de Ville; enllà el rumor confús de París, i a la vora, embolcallant-ho tot com d'un cotó-fluix invisible, la dolça calma sentimental de la illa, nascuda al cor de París.

Els estadans d'aquell pis tan senyor eren En Rusiñol, En Zuloaga, que acabava d'arribar de Roma; l'Uranga, un pintor basc, que havia volgut ésser torero i havia acabat essent pintor de places i curses de braus, i En Josep M. Jordà, que tot i essent molt tendre, ja era un famós crític d'art i periodista de molta anomenada a Barcelona. Com a domèstic tenien un tal Pere, que no reconeixia sinó a Pi i Margall com a home i al maniquí com a dona. Al pobre home li faltava un bull, i de tant en tant s'agenollava davant d'aquell ninot amb formes de dona i li deia: «En les teves orelles no entren les blasfèmies dels homes, ni de la teva boca surt la falsedat ni l'engany». I afegia plorant desconsolat: «Pi i Margall, tu que ho pots tot, conserva la puresa d'aquest estel; no el deixis caure al fang que ens volta; ja saps que tu i ella sou els meus dos únics consols».

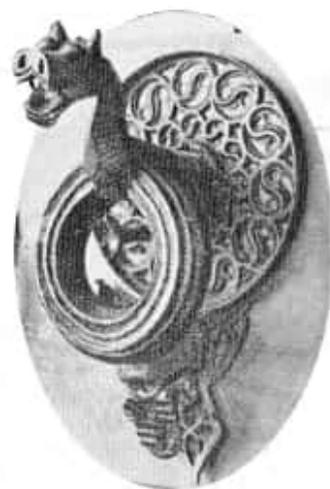
Durant la setmana treballaven i els diumenges anaven a refer-se al Louvre; això era l'oració de les festes. A les nits anaven a dibuixar a la «Societat de la paleta» a Clichy. Era una acadèmia lliure. Pagant el que s'exigia per ins-

criure's com alumne, n'hi havia prou per aprofitar les hores de model. Allí hi havia de tot i tothom feia l'art que li semblava; la rebentada era lliure i la broma gairebé contínua. Entre les discussions i aquells esquarteraments de pintors consagrats, de vegades s'alçaven alhora els cants més diversos. La classe semblava un orfeó infernal, que arribava a espantar la model situada amb resignació dalt de la tarima del centre. Les balades del nord i les cançons populars d'Escòcia es barrejaven amb l'engrescadora Marsellesa; els cants espanyols topaven amb la marxa russa; la *Filla del marxant*, amb el «Guernicako-arbola», i de per tot arreu eixien veus que engegaven la seva cançó contra la model, que aguantava el xàfec amb els ulls esverats. Els divendres, quan passava el professor a corregir, hi havia una estona de silenci, intorromput per onades de murmuris com a les esglésies; però tan bon punt el professor desapareixia, tornava altra vegada la gatzara i les cançons.

Per aquest temps En Rusiñol adquirí els Grecos que té al «Cau Ferrat». En aquella casa l'admiració al Greco estava per damunt de tot; el pintor de Creta era la devoció d'aquella germandat artística. En arribar els grecos a casa En Zuloaga; panteixant, amb els ulls fora del cap, i treient-se l'abric i el barret d'una revolada, es deixa anar damunt del sofà, extenuat. Volia parlar i no podia; finalment, ennuagant-se d'emoció, va començar a articular aquestes paraules davant dels seus companys esverats:

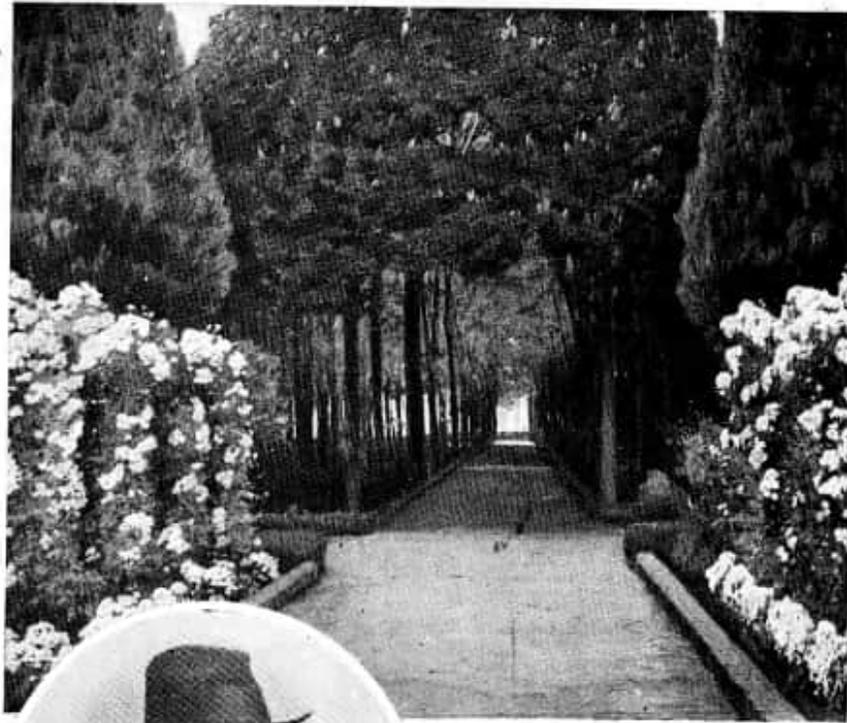
—El Greco... Dos Grecos... Dos grans Grecos... Acaben d'arribar... Baratifssims... Sant Pere i Santa Magdalena... Firmats, esplèndids... fons de núvols... Grocs, marats de sepulcre...

—On són?

El picaportes de la Casa de l'Ardiaca

Interior del «Cau Ferrat»

Jardí d'Aranjuez

En Rusiñol a l'any 1888

—Ara els portaran. Obriu les portes de bat a bat. Tingueu calma. Fora tot això. — I amenaçava a tirar-ho tot per aquí i enllà a puntades de peu. — Ara els pugem... Sobretot, serenitat...

L'entrada de les dues teles produí veritable estupor. Dos Grecos autèntics en aquella pacífica casa de la illa de Sant Lluís! Quan varen quedar sols, després de tancar el tracte, la comunitat va esclatar en crits de joia: saltaven d'alegria, s'abraçaven com naufragats que es tornen a trobar en terra ferma. Dos pobres gerros de la Xina caigueren fets a trossos, víctimes d'aquella embriaguesa general. No trobaven prou lloc digne per a instal·lar-los, i se'ls emprovà totes les dependències de la casa. L'endemà al matí En Zuloaga crida a la portera, que feineja pel pis: *Madame, aportez moi les Grecos*; se'ls féu posar davant del llit, i treient el cap d'entre els llençols, comença a declamar novament la seva admiració. El trasbals que produí l'entrada d'aquells dos sants no s'apaivagà fins al cap de molts dies. Avui aquests dos Grecos viuen a l'ombra tranquil·la del «Cau Ferrat», vora la mar de Sitges.

Durant una temporada la comunitat augmentà de dos membres. Foren dos tarragonins En Mani i En Ferran. El primer era escultor i l'altre pintor. En Rusiñol l'havia conegut fent de pastor al camp de Tarragona. Pintava d'afició. L'Ajuntament de la ciutat imperial acordà concedir-li una pensió de cent pessetes perquè anés a estudiar. El pobre pastor, veient-se amb aquell capitalàs, decidí marxar a París. En aquell endemig trobà En Mani, i comptant que amb vint duros mensuals li sobrarien diners per viure, acordà convidar-lo a fer els estudis en companyia. La primera vegada que En Rusiñol desembarcà a París, En Ferran anà a rebre'l

a l'estació, i després d'aquesta entrevista el tarragoní se li va fer fonedís. En Rusiñol, però, sabia que l'ex-pastor seguia a París, i un dia després de llargues exploracions descobrí els dos compatricis a les golfes de la casa on Carlota Corday va matar Marat. Allí treballaven i vivien de la «pasta hidràulida», que es cuinaven ells mateixos. En Rusiñol se'ls emportà a viure a la illa, i durant un quant temps tingué el goig de poder menjar una escudella catalana, que els governava el cos els dies de fred i els enternia amb el record de la pàtria.

Al cap de poc temps de l'adquisició dels Grecos, En Rusiñol invità En Zuloaga a fer un viatge a Itàlia. Visitaren el Nord i passaren quatre mesos a Florència, rabejant-se en aquell bé de Déu de pintura dels Uffici, de la galeria Pitti i de tots aquells museus incomparables. De tornada a París, passaren per Suïssa i visitaren algunes ciutats de França. En Zuloaga, per correspondre a la finesa del seu amic, li regalà un quadro. Poc temps després, li demanà que li deixés per a enviar-lo a una exposició de Brussel·les. En Rusiñol, que ja el tenia al «Cau», li va remetre. Aquella tela fou premiada amb una primera medalla. N'hi oferien 15,000 pesetes. En Zuloaga, que aleshores es trobava en una situació econòmica no gaire còmoda, li demanà que li deixés vendre, i n'hi prometé un altre. En Rusiñol accedí de bon grat, i al cap de poc temps En Zuloaga complia la paraula i l'hi donava el que actualment hi ha al «Cau». En Rusiñol diu que va fer-hi un bon negoci, perquè el quadro que té ara és millor que el de Brussel·les. Ell havia exposat la primera vegada al saló dels Independents i després a la *National*, de la que fa molt temps que n'és *sociétaire*.

La tornada a Catalunya.—“El Cau Ferrat”

S'acabava la vida a París. Al cap de set anys En Rusiñol es restituïa definitivament a Barcelona. Durant l'estada a París, havia fet molts viatges a Barcelona i a la península. D'aquests temps data la seva afició als jardins. A Granada pintà el primer; després n'anà fent d'altres. Quan n'hagué reunit una bona sèrie, els exposà a can Bing, de París. D'aleshores ençà es pot dir que no ha tractat altres temes. Ha pintat jardins de per tot arreu; l'últim dia en que vàrem parlar-hi ens anuncià el propòsit de tornar a Itàlia a pintar jardins de Florència.

Anant i venint de París, havia creat el «Cau» a Sitges. Descobrí la blanca vil·la arran del mar, anant a veure En Casas que hi pintava. Ell també s'hi quedà; l'assolellada mansuetud d'aquell poblet de pescadors era un lloc de repòs excepcional. A l'any 1892 adquirí dues casetes de pescador, tocant al vell hospital dalt de la roca que domina el mar. La propietària d'una d'elles, era una vídua que l'havia deixada a «Déu nostre senyor Jesucrist». Això volia dir que anava destinada als béns de l'hospital. En Rusiñol l'adquirí dels administradors de la deïxa que la tenien deshabitada. L'altra era d'un particular que la feia servir de corral de bens. En Rusiñol de totes dues en féu una i hi construí la sala

gran de dalt per guardar-hi els Grecos i totes les coses que havia anat adquirint anant pel món, sobretot els ferros. Un cop va tenir-la enllestida, va traslladar-hi la col·lecció que tenia al taller d'En Clarassó, i l'incipient museu heretà el nom de «Cau Ferrat», que duia el taller del carrer de Muntaner.

Des d'aquell moment, el «Cau» quedava consagrat com el santuari màxim del modernisme a Catalunya. D'aquella feta Sitges quedava convertida en una vil·la europea. El seu nom conegut a totes les direccions de museus, és familiar a tots els col·leccionistes del món. Potentats de per tot arreu han vingut i vénen a beure un glop de la nyonya benaventurada que segrega la seva platja tèbia.

Sitges i el «Cau» són un capítol de la història artística i intel·lectual de la Catalunya moderna. Avui el «Cau» ha perdut l'activitat fecunda dels seus primers anys, ha anat posant seny i s'ha tornat persona d'ordre com pertoca a un veritable museu conscient de la seva responsabilitat i del seu destí. Quan va néixer era el baluart més significat de l'avantguardisme. Les seves parets, farcides d'obres d'art de tota mena, que guarden els ferros magnífics d'aquella col·lecció única, se n'han sentit de totes: música, versos, discursos, cants exòtics, rialles de tots els països i han presenciat facècies monumentals i certàmens literaris d'avanguardia. Allí es celebraven aquells Jocs Florals dels francs tiradors de l'època, que han passat a la nostra història amb el nom de Festes modernistes

L'Esquella de la Torratxa, 27 abril 1917

del «Cau Ferrat», de les que n'ha quedat un curiós volum corresponent a l'any 1894, recull dels treballs que es llegiren a la tercera d'aquestes festes. A l'índex d'aquest llibre, trobareu els noms de Maragall, Casellas, Ixart, Oller, Pin i Soler, Rahola i d'altres de ben il·lustres precedits del discurs amb que En Rusiñol va obrir la festa. El «Cau» era el centre d'atracció de tota la intel·lectualitat catalana i al seu volt prenien cos les més atrevides iniciatives artístiques. Una nit es donàrem el goig de veure les danses que la cèlebre ianqui Loye Fuller s'havia empescat, executades damunt d'una plataforma flotant situada damunt mateix de l'eixida del «Cau». La dona que havia d'executar-les, es va deixar anar com una aparició, per una corda estesa de la teulada al mar; i allí, damunt de l'aigua, com si s'hi sostingués per miracle, obrí aquelles ales de colors meravelloses i els remolins fantàstics de les robes voleiadisses anaven pintant flors d'insomni en la foscor de la nit. Quan l'empresa era massa vasta pel local, s'envaïen les sales d'espectacles del poble i la festa prenia l'aire d'un esdeveniment. Així es donaren concerts de música moderna amb grans orquestres, i així es representà *Maeterlink* per primera vegada a Catalunya. Els actors eren aficionats, entre els quals hi havia artistes i literats tan eminents com En Casellas, que va encertar una interpretació personalíssima de la figura de l'«Avi» de *La intrusa*. L'Iglesias amb la seva colla d'actors de Sant Andreu havia anat a fer conèixer alguna de les seves primeres obres a Sitges, i poetes, músics, literats i pintors, al «Cau» i a Sitges trobaven sempre un redós propici, un públic curiós i entusiasta i sobretot els braços cordials d'En Rusiñol, que ho posava tot en moviment i ho caldejava tot amb la seva verba inesgotable i amb el seu entusiasme

comunicatiu. Ell va fer el miracle d'aixecar l'estàtua del Greco, que avui pren el sol al cap de la Ribera, arrambat a una palmera del passeig. La inauguració fou una solemnitat. Les cinc mil pessetes que costà el monument es recolliren totes, llevat de dos o tres donatius de cent duros d'estiuejants distingits, de la gent del poble. Tothom posà la seva quota modesta per bastir el monument d'un pintor que qui sap si en sa vida va estar ni a Sitges ni tan sols a Catalunya, del qual la gent que pagava el monument no n'havia sentit parlar mai. Però tant se valia. Creien en aquell artista despatriat per la fe d'En Rusiñol. Ell havia sabut encomanar el seu fervor a tothom i en descobrir l'estàtua del pintor cretenc, tot el poble se sentí satisfet com si hagués fet una millora a la vil·la o hagués pagat un deute col·lectiu. El cas, no té precedents ni ha tingut imitadors. Per aconseguir un esclat de fe i de generositat popular com representa aquest monument, el primer que ha tingut al món el gran pintor de Creta, cal un apòstol com En Rusiñol i un poble de creients en l'art, com el poble de Sitges.

L'escriptor

En Rusiñol, com dèiem més amunt, ha estat i és, primer que tot, un pintor, però essent molt grans els seus mèrits en aquest aspecte de la seva múltiple personalitat, la popularitat l'aconseguida més amb la ploma que no pas amb els pinzells. Els seus articles periodístics, els seus llibres i sobretot el seu teatre l'ha mantingut constantment en contacte amb el públic que comenta, que aplaudeix i que aclama sorollosament. Sempre, però, s'ha mantingut fidel al seu temperament; ha escrit per necessitat de completar allò que plàsticament no podia dir. D'aquí ve la seva independència i la seva originalitat dintre la nostra literatura. Pintor literat, la seva producció es distingeix més per la vivesa de la narració que no pas per la profunditat de pensament ni per l'agudesesa de l'anàlisi. Barreja d'humor i d'emoció, la seva literatura ha tingut la virtut de commoure i de fer riure, sense estar-se de res. Ha atacat tot el què ha volgut sense deixar mal gust de boca a ningú i a darrera hora, ha exultat nimbant-la de simpatia la figura del creador de la Barcelona moderna.

La sensibilitat natural d'En Rusiñol, la seva curiositat sempre amatent, el seu do d'observador, li posaren la ploma a la mà sense adonar-se'n. Quant als vint anys començà d'enamorar-se dels ferros antics, ja covava el literat. A la curio-

sitat de l'arqueològ s'hi barrejava l'emoció de l'artista; a la còpia de la peça descoberta en un vell portal silencios i ombrívol, en un claustre quiet o en una capella solitària, seguia la suggestió del lloc; la sensibilitat del poeta s'erecava, la imaginació entrava en funcions i l'observador sorprenia curiosos contrastos entre el passat que representaven aquelles joies que es florien en els recons humits i la realitat de la vida industrial barcelonina. En aquests contrastos, en aquest clarobscur sentimental En Rusiñol devia trobar les primeres invitacions a la literatura. La convivència i l'amistat amb tots els literats del seu temps estimulava les aptituds.

L'època ajudà a l'eclosió del seu temperament perquè tot allò que aleshores se'n deia naturalisme no era altra cosa sinó la forma democràtica del romanticisme. Es copiava la realitat, per absurda i agre que fos, però se li adjudicava una significació sentimental absolutament subjectiva. Aquesta fórmula venia com l'anell al dit al jove escriptor barceloní que la completà amb l'humorisme de la raça. Ell introduí aquella ironia amarga que fa escapar el riure sota les llàgrimes furtives.

La primera manifestació literària d'En Rusiñol la trobem a l'any 1888. Són dos articles sobre arqueologia, publicats a *La Vanguardia*, amb motiu de l'Exposició Universal d'aquell any. Instal·lat a París, l'any següent començà d'enviar a l'esmentat diari, del que era corresponsal, unes correspondències que es publicaren sota el títol genèric de *Desde el molino*. Aquestes correspondències escrites amb gran agilitat i amb un deix sentimental molt penetrant, eren una animada pintura de la vida parisenc del Montmartre i de l'estada d'alguns artistes catalans al famós barri. Aquesta sèrie que

SANT ESTEVE

—Com que avui és el meu sant,
per molts anys me felicito.

(*L'Esquella de la Torratxa*, 23 desembre 1915)

Un de tants senyors Esteves,
fills de l'obra d'En Rusiñol.

obtingué un èxit periòdic considerable, seguí després una altra tanda de correspondències que l'autor titulava *Impresiones de arte*, en les quals detallava amb pintoresca abundància la seva vida a la illa de Sant Lluís, el viatge i estada a Itàlia amb en Zuloaga i una excursió a Andalusia. Aquests articles, publicats després per *La Vanguardia*, en dos volums amb els títols esmentats, són les dues úniques obres que En Rusiñol ha escrit en castellà.

Durant els anys que comprèn aquest període, En Rusiñol donà algunes conferències i pronuncià algun discurs literari, com el dels Jocs Florals de Granollers i els de les Festes Modernistes i la conferència *Mis hierros viejos*, donada a l'Ateneu Barcelonès. Abans d'aquesta conferència, En Miquel i Badia n'havia donat una altra al mateix centre, dedicada a teixits antics, dels que en tenia una

magnífica col·lecció. La proximitat d'aquestes dues conferències va donar peu a la dita que els *savis* de l'Ateneu feien de drapaires perquè es dedicaven a draps i ferros vells.

Seguidament En Rusiñol publicà a *L'Avenç* el primer volum en català, llibre de proses titulat *Anant pel món*, en el qual l'autor recull impressions dels seus viatges per Catalunya i la península, records d'infància i escenes i tipus de la vida parisenca. L'aparició d'aquest volum consagra la personalitat literària de l'autor i introdueix definitivament un gènere literari a Catalunya que influeix visiblement en la producció de la joventut literària del moment. És el modernisme literari, mixtura de naturalisme, de decadentisme i de simbolisme; moment de confusió, de neguit, en que comença de perfilar-se la personalitat de Maragall. El subjectivisme dels nostres literats joves extreu de la realitat vulgar i pròxima una poesia rara que sent a flors passades i a drogues, que trasbalsa els esperits. Moment curiosíssim, en que en el nostre món literari es barregen ideologies anarquistes i sentiments de reivindicació ètnica; *L'Avenç* és el centre intel·lectual més actiu i complex; comença la reforma ortogràfica i s'inicia el període de la música popular. Angiolillo s'acolla amb els modernistes barcelonins que estableixen amb l'anarquista italià un intercanvi sentimental a base de cançons populars. És l'hora de la literatura del desastre, de les pipes i dels cabells llargs. Els *Quatre gats* són una petita sucursal del *Cau Ferrat* que per molta gent pacífica que no sap ben bé que és, pren la significació de la catedral d'aquell modernisme pertorbador, on es practiquen ritus estranys i la facècia pren aires apoteòsics.

En Rusiñol és el pontífex màxim d'aquell enrenou. El prestigi de la seva personalitat artística i literària, s'augmenta amb la prestància de la seva presència física. Alt, pàl·lid, els

ulls llents i negres, auriolat d'una barba i uns cabells discretament desordenats, sota el barret d'ales amples i la pipa o el *puro* continuament en activitat, la seva persona emanava una suggestiva distinció natural. El seus escrits tenien la simpatia de la seva persona i la cordialitat del seu tracte.

La seva vida cada vegada era més intensa. Pintava contínuament i als indrets més diversos i quan no podia pintar escrivia. Després dels llibres que hem dit aviat aparegueren el volum *Oraçons* amb ilustracions de l'Utrillo, el poema *Els caminants de la terra* i el llibre *Fulls de la vida*, amb dibuixos de Ramon Pichot.

Pel desembre de 1890 havia estrenat la primera obra escènica. Era el monòleg *L'home de l'orga*. El gran Fontova l'estrenà a Nove-tats, pocs dies abans de morir. Les paraules amb què comença l'obra: «Cavallers, sóc home mort,» foren un auguri tristíssim. Va representar-lo una sola vegada. En Rusiñol es trobava a París i degut a totes aquestes circumstàncies, és la única obra que no s'ha

Un home atrafegat

(*L'Esquella de la Torratxa*, 16 gener 1914)

vist representar mai. A Sitges, escriví *L'alegria que passa*, però no amb el propòsit de que fos representada. No obstant, després de publicada amb la música que En Morera havia escrit com a il·lustracions líriques del text, En Gual la va estrenar en la segona de les sessions del «Teatre Intim» al desaparegut Teatre Líric, l'any 1898. L'estrena fou una revelació i un èxit. El públic selecte que assistia a aquelles memorables sessions, aclamà al nou autor que començava amb una obra tan ponderada escènica, tan plena d'observació i d'una emoció tan directa. Quan l'obra es donà al Tívoli, en la inauguració de la temporada de líric català que començà el 8 de gener de 1904, fou l'èxit de la temporada. No deixà de representar-se ni un sol dia. Des d'aquell moment, En Rusiñol compartí la popularitat amb els astres del nostre teatre.

Amb *L'alegria que passa* En Rusiñol havia escrit una altra obra en forma escènica, a la qual posà música el mestre Gay. Aquesta obra és *El jardí abandonat*. No s'ha representat mai en català. Solament se n'ha donat una representació en una sessió íntima a Venècia, traduïda a l'italià pel crític d'art Vittorio Pica.

L'èxit de *L'alegria que passa* al Tívoli animà En Rusiñol a escriure pel teatre i durant la mateixa temporada lírica, en que la Maria Gay debutà tímidament com a cantant, estrenà *Cigales i formigues*, amb música d'En Morera. Aquesta nova producció no entelà gens ni mica l'èxit formidable de *L'alegria que passa*.

D'aquesta feta, En Rusiñol es convertí en dramaturg de professió. Aquell mateix any, la companyia d'En Duse i la Vitaliani li estrenava a Novetats, traduïda a l'italià, la comèdia en tres actes *Llibertat*, escenificació d'un dels *Fulls de la*

vida, i al cap de poc temps la Companyia del teatre de la Comèdia de Madrid, en la que figuraven la Pino, l'Alverà, la Conxa Català En Tallaví, En Morano, En Balaguer i altres excel·lents actors castellans, la representava traduïda per En Benavente.

A partir d'aquest moment és impossible separar el pintor, l'escriptor, el novel·lista i el dramaturg. La variada i abundosa producció d'En Rusiñol

flueix contínua i fresca. A les exposicions anyals que celebra a can Parés, ha de sumar-s'hi la publicació d'algun volum i l'estrena d'alguna obra. Mondèlegs, obres en un acte, drames i comèdies, van succeint-se sense parar. Bona part de la seva producció escènica es troba ja esbossada en els seus llibres i en les seves novel·les, però els èxits teatrals més ressonants els hi dona la producció teatral concebuda sense la intermedició d'una forma literària anterior. És l'època dels cèlebres *Jocs Florals de Camprosa*, caricatura animadíssima de la institució flouresca, que produí un gran rebombori entre la gent de lletres i divertí extraordinàriament el públic que hi reia de tot cor; és l'època d'*El místic* i de *L'hèroe*, prohibida a la segona representació, i de *La lletja*, que s'enfonsà sorollosament i que després va tenir grans èxits a Europa i a Amèrica, representada

LA CREU D'EN BORRAS

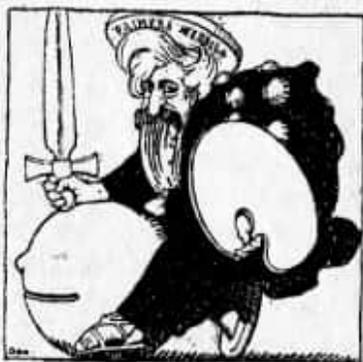
— Vaja noi; ja t'han crucificat.
— Oh, bè! Si hi ha massa gastos,
els diré que tantes gràcies...
i que se la guardin.

L'Esquella de la Torratxa, 8 març 1912)

en Itàlia per la Compañia de Mimí Aguglia, de *La bona gent* i de tantes altres obres plenes de color, d'observació, de grotesc i de sentiment, fins arribar a *La mare*, estrenada en 1907. Aquesta obra fou un dels èxits més grans del teatre català. Es representà més de cent nits seguides a Romea i més del doble de vegades als teatres de Catalunya.

Mentrestant, havia publicat diferents llibres, entre els que hi ha la traducció del *Tartari de Tarascó*, de Daudet i *L'auca del senyor Esteve*, i escrit *Vida y dulzura* en col·laboració amb En Martínez Sierra. D'aquesta obra que estrenà al teatre de la Comèdia, de Madrid, ou sortiren *Els savis de Vilatrista*, comèdia que es representà un munt de vegades a Romea. El nom d'En Rusiñol havia assolit la màxima popularitat. Les obres del pintor

i del literat, eren conegudes dels que segueixen el moviment artístic i llegeixen. El volum *Jardins d'Espanya*, es difongué per tota la península i els seus llibres originals o traduïts eren i són un negoci editorial; però, el dramaturg era el qui s'endua els sufragis del públic. Durant uns quants anys el nom d'En Rusiñol omplí el teatre català i es pot dir que amb l'escenificació de *L'auca del senyor Esteve* provocà la reacció teatral que alçà la nostra institució de la paràlisi que

SANCT IAGO

Patró de Sitges i exterminador d'hipocondríacs; armat de l'espasa de dos fils (*Hilaturas de Rusiñol Hermanos*) i de l'escud... ellòmetro, cobert de petxines d'apuntadors i a cavall de les seves conviccions, és, amb la Mancomunitat, la figura de més actualitat.

(*L'Esquella de la Torratxa*, 26 juliol 1912)

patí durant quatre anys. Com esdevé moltes vegades, l'obra més característica la que tocava més el viu de la raça, fou l'única que passà un calvari. Quan l'any 1912 es creà el «Sindicat d'autors catalans», En Rusiñol va oferir l'obra que tenia escrita ja feia temps. La Junta del Sindicat, s'esperverà pensant en les quantioses despeses que la representació de l'obra exigia. Aquesta fou la raó que donà per dissimular els recels que inspirava. En comptes de *L'auca* estrenaren *El despatriat*, *La Verge del mar*; *L'auca* quedà arreconada, esperant l'empresari que la pugés a les taules. En Franquesa, el famós empresari que passava per home de cop d'ull en afers de teatre, se la va treure del davant: també li va fer por; després es varen intentar algunes empreses col·lectives per donar-la a conèixer, però no es va arribar mai a un acord. Mentrestant s'anava creant una llegenda de l'obra que molts coneixien per lectura, però respecte l'eficàcia escènica de la qual, tothom es mantenia en una reserva sistemàtica. Finalment, l'any 1917, dos empresaris forasters, sense cap lligam amb el nostre teatre, es van veure amb pit per fer el que no havien gosat fer la gent pràctica d'aquí. *L'auca* s'estrenà al teatre Victòria del Paral·lel i fou un dels èxits mes sorollosos i més legítims del nostre teatre. Empresaris, comedians, escenògrafs, tothom hi posà tot el que sabia, i aquelles representacions foren de les coses més completes, més càlides i més entusiastes que s'an vist a Barcelona. El públic correspongué amb els seus aplaudiments i amb la seva presència als esforços de tots i En Rusiñol rebé la consagració més cordial del poble de Barcelona que en aquelles escenes colorides i vives veia la síntesi plàstica de quatre generacions barcelonines.

Després de les cent i tantes representacions del Victòria,

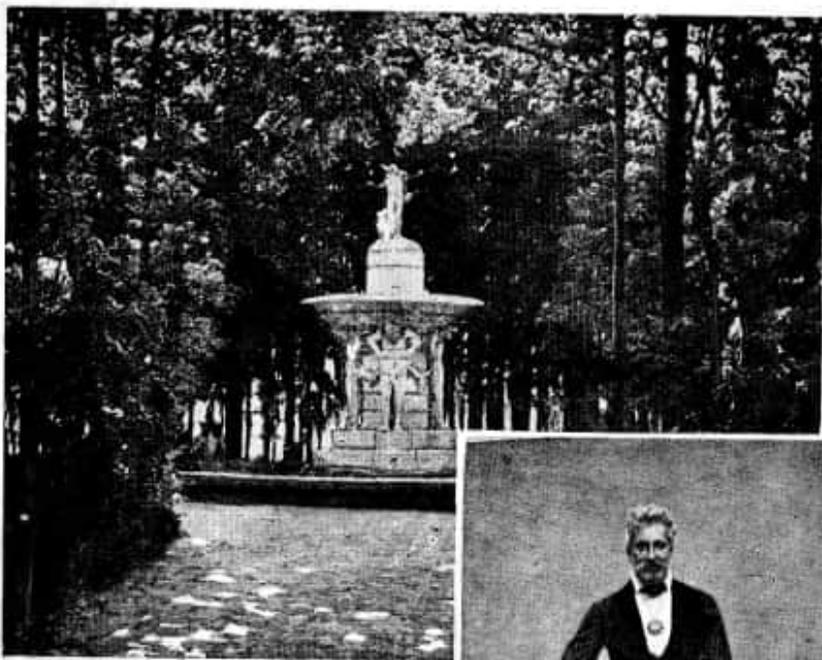
l'obra passà a Novetats i després a Romea, sempre amb èxit igual.

L'estrena de *L'auca* clou un període de la vida literària d'En Rusiñol. Després de publicar algunes novel·les, *La niña gorda*, *El català de la Manxa*, *En Jepet de Sant Celoni*, En Rusiñol ha deixat d'escriure. Avui com avui, manté el títol d'escriptor amb el «Glossari» de *L'Esquella de la Torratxa*, secció que alimenta ja fa una pila d'anys. Ara només pinta. L'últim dia que vàrem parlar-hi ens anuncià que volia anar a passar una temporada a Florència. Allí trobarà els seus temes predilectes. Els caminals majestuosos dels jardins Boboli del Palau Pitti, amb els seus arbres seculars i el seu silenci perfumat li donaran assumptes magnífics. I el xiprers de Fièsola, humils i patètics, li recordaran les hores d'entusiasme juvenil de la seva primera estada amb En Zuloaga, quan devoraven les sales del Uffici i copiava els ferros meravellosos del palau Strozzi.

Avui, la figura d'En Rusiñol, s'ha fet una mica patriarcal i llunyana. Blanc de cabells i de barba, manté ferma la còrpora robusta, que no han pogut ajupir cinquanta anys de vida intensíssima. Amb la pipa o el *puro* a la boca, ranquejant una mica quan l'àcid úric li rovella les articulacions, se'l veu sempre als llocs acostumats. Als matins rep la gent al llit perquè, tant si neva com si plou ell ha de retirar tard mentre és a Barcelona. Quan vol treballar se'n va i aleshores tot el món li és pàtria. Ha tingut la virtut de no avorrir-se mai enlloc d'on ha pintat i a tot arreu, fins en els llocs més tristos i més esquerps, ha triomfat la simpatia irresistible de la seva persona. Té amics a tot arreu i de tot arreu guarda un record amable, unes quantes amistats i un munt de fervoroses admiracions.

En Rusiñol a l'any 1910

Un romàntic jardí d'En Rusiñol

En Rusiñol, a punt per anar a la processó de Corpus que surt a «L'auca del senyor Esteve» en la cinquanta representació donada a benefici de La Casa de Família al Teatre Victòria

Un fragment de literatura d'En Rusiñol, extret de «El català de la Manxa»

CAPÍTOL I

Cantalafuente. — De com i de quina manera era el poble. — De lo que veuria aquell que hi anés, si hagués d'anar-hi. — El camí veinal, els carrers, la plaça, l'església, el palau, i altra volta el camí veinal. — Un moli de la Manxa.

A n'aquelles planes de la Manxa, tan memorables pels seus fets com desolades pels que hi viuen, hi ha un poblet que — oh, llegidor! — no el cerquis pas en el mapa, perquè de segur que no el trobaries.

A aquest poble, no se sap perquè, li diuen Cantalafuente. En diuen Cantalafuente i és el poble més somort, més callat i més apagat que hi puga haver en tota la Manxa.

Se'n deu dir Cantalafuente perquè Nostre Senyor ha volgut que en aquell recó de secà — tan de secà que, quan passa un núvol, sempre se'l veu anar de camí — hi hagi un riuet que no se sap d'on ve: un riuet que es pot ben dir que és un riuet natural, perquè no neix de cap lloc conegut; un regueronet d'aigua clara que salta per aquí, gira per allà, vorejat de quatre floretes, forma una veta de verdor que travessa aquells camps ocrosos.

D'arbres, allí, no n'hi cerquis pas; o es varen morir tots, o mai n'hi ha hagut, i si n'hi hagué, els degueren tallar per un sempre més amén.

Cerca-hi, si vols, que això ho trobaràs, camps llisos, tirant sempre enllà; cerca-hi llocs de muntanyetes amb plantes mústigues i resseques, amb unes petjades a terra encara més resseques que l'altre, que marquen el trepig dels homes i del bestiar que va amb els homes i que per això en diuen... un camí; un camí d'aquells que un se pregunta a on rediable deu portar; cerca-hi, si vols, en mig dels camps, alguns bous, que't miren passar, amb uns ulls dolços i sospitosos; cerca-hi un vol de corbs aturat i... no hi cerquis gran cosa més, perquè tampoc ho trobaries.

Ni el poble mateix, ni Cantalafuente es veu fins que hi ets a tocar. És tan de color de la terra, tan escapçat, tan esclafat; els teulats són tan ajupits que, si no fos pel campanar — un bell campanar plateresc, capçat de blau i de color de suro i un molí de vent estès, que volta acompassat com un rellotge de vent — et semblaria que aquell poble és un grop d'aquella Manxa que la terra s'ha tornat tapia; que la pols de la immensa plana s'ha anat atapeint; cases tirades al mig d'un forn que el sol s'ha cuidat de coure-les.

A n'aquest poble, com en tots els pobles que tenen un camí veinal, s'hi entra pel camí veinal: un camí empolsat i ple de roderes que, així que *penetra* al poble, es va tornant un xic carrer, per eixamplar-se a l'ésser a la plaça i tornar-se a tornar veinal.

A l'entrar, per la carretera, totes les portes se veuen closes. Tothom és al camp; tothom deu ésser a n'aquella plana immensa que asseca als homes com a les cases i els fa tornar de color de casa com a les cases de color d'home; a n'aquella desolació on el pa de cada dia sembla que hi creixi per ell mateix, tan pocs habitants s'hi veuen; a n'aquells terroços

endurits per la vellúria d'una terra que ha perdut tota la carn i sols ne va quedant l'esquelet. Totes són closes, i a no ésser que de tant en tant se pot veure al lindar d'alguna finestra alguna olla amb alguna flor, com un somriure en una esquerdada, podria creure el vianant que o bé no hi ha viscut mai ningú o que s'han mort tots els qui han viscut.

Després, i ja un xic més endins, hi ha tres o quatre botiguetes, esquifides com quatre nínxols i tristes com caps velles. Allí hi ha el ferrer, el ferrer del poble, el sabater del bestiar que no manca mai en cap poble, guanyant-se la vida fent música amb l'«angelus» de l'enclusa; allí, l'hostal, un hostal grandíol, amb grans menjadors pels cavalls i una tauleta per menjar els homes, amb terenyines al sostre i lloses a terra; una llar de foc sense foc i un llum que sempre s'apaga així que veu arribar la nit, enllà, l'apotecari, amb aquell aparador tan destenyit i tan polsós, amb els remeis tan esbravats, amb els unguents tan ranciosos, amb aquell Hipòcrates de guix, que s'ha anat escrostonant i l'han hagut de pintar a l'oli, i amb aquelles dues serpotes tan simbòliques com mortes de fam, que donen tanta misèria a n'aquell altar de la Ciència; allí, per fi, la taverna, l'únic llumet d'alegria pels habitants d'aquell poble, goig de l'esperit i del gust, consol del trist i asil del pobre, refugi per anar-s'hi a refer i per anar-hi a tocar la guitarra, i prop de la taverna, la plaça, o sia, el foro del poble.

A n'aquesta plaça, és clar, hi ha l'església, com és costum, i en la de Cantalafuente és on s'hi ha agombolat tota la fe dels passats i tota la pedra del pla. Tota ella és d'aquest estil que tots en diem plateresc, sense saber perquè ho diem: murs immensos i desolats, tan desolats i tan llisos que ni en els junts hi vol créixer l'herba, tan amiga dels murs i ni el sol ha tingut virtut per dibuixar-hi relleus; frontó místic

que el fan servir per anar-hi a jugar a pilota, o per recolzar-s'hi a l'ombra tots els desenfeinats del poble.

A n'aquest pla de pedra groga, i en un costat, hi ha la portada: una portalada altíssima, carregada de columnes, de sants, de raïms, de símbols, d'àngels, de motlures i de cornises, i que avui un terròs i demà un altre, es va desgranant en pols, com tot lo de Cantalafuente.

A dintre també és massa gran. És una d'aquelles esglésies que semblen deshabitades. Els altars hi vénen petits, la una hi ve ampla; els sants, en l'altar, hi pateixen fred i tristesa; hi ha un chor amb trenta setials que sembla que esperin un concili, i sols s'hi asseu el vicari i dos o tres beneficiats, i en l'altar major, al dir-hi missa, o hi manquen devots o hi sobra altar: temple per anar-hi tot el poble si el poble donés per anar-hi, i que el varen fer tan espaiós pels eixamplis de les creències.

Davant de l'església, el palau. En tots els pobles de la Manxa n'hi sol haver un d'aquests palaus. Tenen grans balcons amb baranes plenes de ferro repujat; tenen un gran escut amb lleons, que de la manera que es van corcant també deuen ésser platerescs; tenen una ampla barbacana carregada de fang d'orenetes i algunes portes tapiades, i tenen les finestres tan closes que sembla que no s'han d'obrir mai més, i que si algun jorn les obrissen cruixirien les frontisses, s'esquerdarien les fustes i n'eixiria baf de tomba.

D'aquest de Cantalafuente ningú en sap res. Ningú hi ha entrat mai. S'ha sentit a dir que en altre temps va ésser habitat per un marquès de casacot i perruca, que té el retrat al mig del saló i una gran làpida en el fossar; se sospita que en els murs hi ha enterrades grans gerres d'unces; que farà cosa d'uns cinquanta anys que s'hi va sentir soroll de cadenes; que les rates en són senyores i niuen en els pergamins i sols se sap del cert una cosa: que allí dalt, prop de les golfes, hi

viu un administrador que cobra de tot el poble i de totes les terres del pla: els drets d'això, els lloguers de lo altre, sia en diner, amb blat o amb cigrons, i que aquell administrador va tenint més finques que aquell amo que no se sap si és home o fantasma.

Encara hi ha quelcom més a la plaça. Encara s'hi veu el cafè. Un cafè on no s'hi pren cafè, però que se'n té de fer esment perquè, sia com sia, hi és; amb mirall i tot, amb quatre taules per jugar al *mus*, els diumenges; amb una escala de cargol que va a parar a un quarto fosc, per si volen jugar als *prohibidos*, i amb un taulell amb les ampolles que són del cas i de repertori. Encara hi ha una altra botiga que vénen *tinajas* i *pellejos*: *tinajas* com urnes romanes, i *pellejos* amb tot el pèl que havia tingut el bestiar quan cercava herba per aquests erms; i encara hi ha porxades blanques, que s'hi ha gastat tota la calç de la plana, i tan baixes de nau que, a no ésser que els homes de Cantalafuente són petits i esprimatxats, no hi cabrien a peu dret, i encara hi ha una altra cosa, que és la que fa de més mal descriure; el sol que hi cau en aquella plaça, aquell sol que tot ho resseca, que cou els cervells, les pedres, les tapias, els *botijos* i les *tinajas*; un sol de desert en un país que quasi quasi és habitat; un sol que hi vessa tan a raig fet que fins ha mort les pobres cigales que havien gosat a instal·lar-s'hi.

Més enllà i sempre seguint aquell camí veïnal, que com espasa rovellada travessa el cor del poble, es troben, el mateix que a l'entrar, cases desertes d'alegria; se'n troben de abandonades, però en són tant, d'abandonades, que sembla que ja les varen deixar caure abans d'haver-les aixecades. I d'allí, altra volta al camp, tan llis i erm com a l'entrar, sense cap arbre, sense cap cant, amb la mateixa ratlla de pols que tira enllà vers un altre poble que hi deu haver allí baix de tot, i amb la mateixa solitud de terror aspre i despoblat.

Sols a la dreta, en un barranc — que en diuen barranc per no ofendre i que un home lleuger pot saltar-lo — hi passa el xaragall que deiem, i com que esmerça un xic d'humitat per les voreres d'allí on passa, hi creixen quatre o cinc hortets, amb arbres assedegats que es xuclen l'aigua a galet que raja d'aquell regueró i que forma un prat natural de l'amplada d'un plat soper, amb el seu olm que li dóna ombra i unes bardisses que l'abriguen.

I per fi, dalt d'un turonet, el molí; el molí de la Manxa.

Aquest molí viu sol; volta sol. Amb les ales de cara al vent sembla que no li passin els anys. El mateix volta avui en dia que voltava segles enrera. Indiferent a la història, per ell no ha passat res en el món. No ha vist res més que la immensa plana, sense una onada ni un sotrac; no ha sentit a dir que hi ha altres pobles que també molen la farina sense ales i sense torre; no ha vist res més ni vol veure més. Ell estèn els braços enlaire, aquells braços que sostingueren la idealitat del Quixot, i rep l'embit sempre en el rostre, i res li fa por, i res el detura. És la tradició que volta portant el compàs de Castella.

Obres de Santiago Rusiñol

<i>Impressions d'una excursió al Taga</i>	(Esgotada)
<i>Desde el molino. Ilustracions de R. Casas</i>	(3. ^a edició)
<i>L'home de l'orga. Monòleg</i>	(Esgotada)
<i>Andalusia vista per un català. (Conferència)</i>	(id.)
<i>Discurs llegit en els Jocs Florals de Granollers</i>	(id.)
<i>Anant pel mon</i>	(3. ^a edició)
<i>Impresiones de arte. Ilustracions de Zuloaga,</i> <i>Mas i Fontdevila, Oller i Rusiñol</i>	(2. ^a edició)
<i>Mis hierros viejos. Conferència.</i>	
<i>Oracions</i>	(3. ^a edició)
<i>Els caminants de la terra. Poema en prosa</i>	(id.)
<i>Fulls de la vida</i>	(id.)
<i>L'Alegria que passa. (Un acte)</i>	(5. ^a edició)
<i>El jardí abandonat. (Un acte).</i>	
<i>El jardín abandonado. Tradució de M. Sarmiento.</i>	
<i>Teatre. L'Alegria que passa.—El jardí abandonat.</i>	
— <i>Cigales i formigues</i>	(Esgotada)
<i>Llibertad! (Tres actes)</i>	(2. ^a edició)
<i>Els Jocs Florals de Canprosa. (Un acte)</i>	(3. ^a edició)
<i>El poble gris. (2.ª edició)</i>	(Esgotada)
<i>El malalt crònic. (Un acte)</i>	(2. ^a edició)
<i>El prestidigitador. (Monòleg)</i>	(Esgotada)
<i>Feminista. (Monòleg)</i>	(id.)
<i>El bon caçador. (Monòleg)</i>	(Esgotada)
<i>El sarau de Llotja. (Monòleg)</i>	(id.)
<i>D'aquí i d'allà</i>	(2. ^a edició)
<i>L'héroè (Tres actes)</i>	(5. ^a edició)
<i>El pati blau. (Dos actes)</i>	(4. ^a edició)
<i>El patio azul. (Dos actes)</i>	
<i>Desde el molino. Impresiones de arte</i>	
<i>Jardins d'Espanya</i>	(2. ^a edició)
<i>El místic. (Quatre actes)</i>	(5. ^a edició)
<i>El punxa-sàrries. (Un acte)</i>	(Esgotada)
<i>El bomber. (Monòleg)</i>	(id.)
<i>La nit de l'amor. (Un acte)</i>	(3. ^a edició)

L'escudellòmetro. (Monòleg)... .. (Esgotada)
La lletja. (Tres actes).
El bon policia. (Dos actes)... .. (2.ª edició)
La bona gent. (Quatre actes)... .. (Esgotada)
Monòlegs ... .. (2.ª edició)
Tartarin de Tarascó, d'Alfons Daudet. Traducció. (Quart miler)
En "Barba-Azul". (Monòleg)
La cançó de sempre. (Diàleg).
L'auca del senyor Esteve (Novella)... .. (3.ª edició)
Vida y dulzura. En col·laboració amb en G. Martínez Sierra. (Tres actes).
La mare. (Quatre actes).
Cigales i formigues. (Nova edició. Un acte).
Festa modernista del Cau Ferrat... Agotant-se
La primera carta. (Monòleg)
La "merienda" fraternal. (Un acte)... .. (Quart miler)
La fira de Neuilly, de G. Martínez Sierra. Traducció.
Els savis de Vilatrista. Col·laboració amb en G. Martínez Sierra. (Tres actes).
L'hereu Escampa. (Tres actes).
En Tartarin als Alps, d'A. Daudet. Traducció ... (2.ª edició)
La llei d'herència. (Tres actes).
Aucells de pas, amb en G. Martínez Sierra. (Tres actes).
La intel·lectual. (Tres actes).
Un bon home. (Monòleg).
El redemptor. (Tres actes).
Cors de dona, amb en G. Martínez Sierra. (Tres actes).
El Teatre per dins. (Conferència).
Dol "d'alivio". (Un acte).
Del Born al Plata. (Impressions de viatge).
El daltabaix. (Quatre actes). Adaptació.
El titella pròdig. (Un acte).
Port-Tarascó, d'Alfons Daudet. Traducció.
El pintor de miracles. (Un acte).
La Verge del Mar. (Un acte).
El despatriat. (Tres actes).
El triomf de la carn. (Un acte).
L'Illa de la Calma. (Impressions).
L'Homenatge. (Un acte).
El català de "La Mancha". (Novella).
Jardines de España.

Aucells de fang.
La lepra. (Un acte).
L'Arma. Col·laboració amb en Josep Burgas. (Un acte).
L'envelat de baix. (Un acte).
El senyor Josep falta a la dona. (Un acte).
La dona del senyor Josep falta a l'home. (Un acte).
El pobre viudo. (Tres actes).
Glosari.
De la vida.
La "Niña Gorda". (Novella).
L'home de sa casa. (Monòleg).
A cà l'antiquari (Sainet).
L'auca del senyor Esteve. (Cinc actes). (2.ª edició).
Els Naufrags. (Tres actes).
"Gente bien". (Un acte). (2.ª edició).
En Josepet de Sant Celoni. (Novella picaresca).
"Souper-Tango". (Obra satírica en un acte).
La casa de l'art. (Peça en un acte).
L'acaparador. (Peça satírica en un acte).
Bataneros en comandita. (Sainet de costums financers).
El jardí abandonado. Traducció de M. Sarmiento.
¡Libertad! Traducció de J. Benavente.
El pueblo gris. Traducció de G. Martínez Sierra.
El místic. Traducció de J. Dicenta (7.ª edició).
Hojas de la vida. Traducció d'E. Chavarri.
El prestidigitador. Traducció de Vital Aza.
Pàjaros de barro. Traducció de G. Martínez Sierra.
Buena gente. Traducció de G. Martínez Sierra.
La Alegría que pasa. Traducció de Vital Aza.
Hojas de la vida. Traducció de M. Sarmiento. (2.ª edició).
La fea. El enfermo crónico. Traducció de G. Martínez Sierra.
Buena gente. El buen policia. Traducció de G. Martínez Sierra.
La eterna canción. Traducció de Casto Javaloyes.
L'allegresse qui passe. Traducció de Marius André. (Mercure de France).
Cigarras y hormigas. Traducció de G. Martínez Sierra. (Renacimiento).
El Jardino abandonato. Traducció de Vittorio Pica. (Art et Labor).
La madre. Traducció de G. Martínez Sierra.

La madre. Cigarras y hormigas. (Un volum). Traducció de G. Martínez Sierra.
La patrino. Traducció d'Alfons Sabadell.
Aleluyas del señor Esteban. Traducció de G. Martínez Sierra.
Le village endormi. Traducció de G. Violet. (Grande Revue).
Folioj de la vivo. Traducció d'Alfons Sabadell.
La Ciama Kantajo. Traducció d'Alfons Sabadell.
Des Lebens Würze. Traducció de Olga Sachfel-Lichtenftein. (Del Hühmen-Spiegel).
Cikadoj kaj formikoj. Traducció d'Alfons Sabadell.
La unua letero. Traducció d'Alfons Sabadell.
El Indiano. Traducció de G. Martínez Sierra.
The Prodigal Doll. Traducció de John Garrett. Underhill. (The Drama).
Jungfran Från Hafvet. Traducció de arl August Trubudurer.

EDICIONS POPULARS

<i>Anant pel mon</i> (2. ^a edició)...	Ptes. 2 (Esgotada)
<i>El místic</i> (2. ^a edició)...	" 2
<i>Oracions.</i> Amb música d'E. Morera (2. ^a edició)...	" 2
<i>Fulls de la vida</i> ...	" 2 (Esgotada)
<i>Els Jocs Florals de Canprosa</i> (2. ^a edició).	" 1'50
<i>El bon policia</i> ...	" 2
<i>Monòlegs</i> (2. ^a edició) ...	" 2
<i>La bona gent</i> ...	" 2 (Esgotada)
<i>Tartarin de Tarascó.</i> D'A. Daudet. (Quart miler).	" 2 (Esgotada)
<i>El pati blau</i> (4. ^a edició)...	" 2
<i>El poble gris</i> ...	" 2 (Esgotada)
<i>La mare</i> (4. ^a edició). (Disset miler).	" 2
<i>La "merienda" fraternal.</i> (4. miler).	" 1'50
<i>L'Alegria que passa</i> ...	" 1'50
<i>L'hèroe</i> ...	" 2 (Esgotada)
<i>Llibertad!</i> ...	" 2
<i>La fira de Neuilly</i> ...	" 2
<i>Els savis de Vilatrista</i> ...	" 2
<i>L'auca del senyor Esteve</i> (3. ^a edició)...	" 2 (Esgotada)
<i>L'hereu Escampa</i> ...	" 2 (Esgotada)
<i>En Tartarin als Alps</i> ...	" 2

<i>La llei d'herència</i> ...	" 2
<i>Aucells de pas</i> ...	" 2
<i>La Intellectual</i> ...	" 2
<i>El redemptor</i> ...	" 2
<i>Cors de dona</i> ...	" 1'50
<i>El Teatre per dins</i> ...	" 1'50
<i>Dol "d'alivio"</i> ...	" 2
<i>El daltabaix</i> ...	" 1'50
<i>El titella pròdig</i> ...	" 1'50
<i>La nit de l'amor</i> ...	" 2 (Esgotada)
<i>Del Born al Plata.</i> (Impressions de viatge).	" 2
<i>Port-Tarascó,</i> d'Alfons Daudet. Traducció.	" 1'50
<i>El pintor de miracles</i> ...	" 1'50
<i>La Verge del Mar</i> ...	" 2
<i>El despatriat</i> ...	" 2
<i>El triomf de la carn</i> ...	" 2
<i>La illa de la calma</i> (2. ^a edició)...	" 1'50
<i>L'Homenatge</i> ...	" 1'50
<i>La lepra</i> ...	" 1'50
<i>L'Arma</i> ...	" 1'50
<i>L'envelat de baix</i> ...	" 2
<i>Glosari,</i> per "Xarau"...	" 2
<i>El català de "La Mancha"</i> ...	" 2
<i>Ei pobre viudo</i> ...	" 2
<i>A câ l'antiquari.</i> (Sainet)...	" 2
<i>L'auca del senyor Esteve.</i> (Cinc actes) (2. ^a edició)...	" 1'50
<i>"Gente bien".</i> (Sainet) (3. ^a edició) ...	" 2
<i>Els Nàufrags</i> ...	" 2
<i>En Josepet de Sant Celoni.</i> (Novella picaresca)...	" 2
<i>"Souper-Tango".</i> (Obra satírica en un acte)...	" 1'50
<i>La casa de l'art.</i> (Peça en un acte)...	" 1'50
<i>L'acaparador.</i> (Peça satírica en un acte).	" 1'50
<i>Bataneros en comandita.</i> (Sainet de costums financeres en un acte)...	" 1'50
<i>El català de "La Mancha",</i> tragicomedia en quatre actes...	" 2
<i>"Chauffeur... al Palace"!</i> ...	" 1'50

Quaderns publicats

SANTIAGO RUSIÑOL

(2.ª edició)

per

Carles Capdevila

A. ROVIRA i VIRGILI

per

Carles Soldevila

*

Pròxim a sortir

FRANCESC CAMBÓ

per

Rafel Marquina

Preu de cada quadern: 1,50 ptes.